

Dr hab. Ewa Popławska

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Michała Sopińskiego  
pt. *Solidarystyczna wizja prawa i państwa w myśli Léona Duguit*

Zgodnie z wymogami stawianymi rozprawom doktorskim (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) niniejsza recenzja ma na celu stwierdzenie, czy przedłożona do oceny praca stanowi oryginalne, doniosłe dla rozwoju nauki, rozwiązanie problemu naukowego, a także, czy dowodzi wiedzy teoretycznej Doktoranta w dyscyplinie nauk prawnych oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Udzieleniu odpowiedzi na powyższe pytania posłużyła analiza pracy pod kątem doboru przedmiotu (tematu rozprawy), przyjętych przez Doktoranta założeń badawczych służących dowiedzeniu poprawności wskazanej tezy, zastosowanej metodologii oraz sposobu realizacji sformułowanych założeń w drodze prezentacji określonej treści.

#### I. Wybór przedmiotu pracy

Wybór przedmiotu rozprawy doktorskiej należy przyjąć z aprobatą. Doktorant wskazuje, że przeprowadzona w dysertacji analiza wizji prawa i państwa w myśli Léona Duguit służyć ma wzbogaceniu współczesnego polskiego dyskursu prawniczego. Oryginalność wizji państwa i prawa w dziełach omawianego autora opiera się na zakwestionowaniu tradycyjnych fundamentów władzy politycznej poprzez połączenie władzy politycznej indywidualnej i zbiorowej. Zakłada bowiem zastąpienie klasycznego antagonistycznego ujęcia relacji jednostki i zbiorowości ujęciem komplementarnym, co prowadzić ma do osiągnięcia solidarności i spójności społecznej jako celów państwa jako zbiorowości.

Autor motywuje wybór tematu dysertacji okolicznością, iż po okresie dużej popularności i uznania prace teoretyczne Léona Duguit odeszły w zapomnienie, przy czym mimo licznych tłumaczeń na języki obce, ich oddziaływanie sprowadzało się głównie do kręgu frankofońskiego. Pogłębiona i, co ważne, całościowa analiza solidarystycznej wizji może w istocie stanowić ważny przyczynek do współczesnych rozważań nad prawem i państwem.

Nie sposób nie zgodzić się z Doktorantem, iż „wizja prawa i państwa Léona Duguit z punktu widzenia XXI w. nie ma zastosowania jako ogólna teoria prawa i państwa, lecz ze względu na swój realistyczny charakter może być wciąż swobodnie wykorzystywana jako polityka prawa prowadzona w celu osiągnięcia ideału



solidarności w danej zbiorowości społecznej”, a zatem jako imperatyw „inżynierii społecznej”. Szczególnie odległa od współcześnie powszechnie wyznawanej liberalnej koncepcji praw człowieka jest solidarystyczna wizja statusu jednostki jako elementu zbiorowości, z zanegowaniem pierwszoplanowego usytuowania praw podstawowych. Implikuje to przyjęcie modelu ochrony praw jednostki wynikający z powszechnego przeświadczenia o obowiązywaniu reguły prawnej urzeczywistniającej solidarność. Wartość podjęcia badań nad alternatywną wizją prawa i państwa, relacji jednostki i zbiorowości, zasadza się na skłonieniu do refleksji nad przyjętymi obecnie aksjomatami w tej materii, ich urzeczywistnieniem w praktyce społecznej i państwowej oraz ich konsekwencjami.

Szczególną wartością pracy jest szeroko udokumentowana analiza myśli społecznej wprowadzającej koncepcje solidarności i solidaryzmu, poprzedzającej twórczość Léona Duguit, przede wszystkim stanowiącej inspirację dla jego dzieł, choć nie tylko. Bogato udokumentowany ten wątek dysertacji, pomyślany głównie jako wprowadzenie do zasadniczej analizy dzieł bohatera, stanowi cenny poznawczo i samoistnie wartościowy wątek pracy, nie mający precedensów w polskim, i nie tylko, piśmiennictwie naukowym.

Dobór tematu oraz objętość pracy (412 s., w tym 394 s. analizy merytorycznej) stanowi niewątpliwie zwieńczenie wieloletnich pogłębionych badań Doktoranta.

## II. Założenia badawcze (cele, tezy i pytania badawcze)

We Wprowadzeniu w sposób przejrzysty zostały wskazane cele pracy. Jakkolwiek praca koncentruje się na historii myśli społecznej, Autor rozpoczyna wywód od wskazania obecności idei solidarności nie tylko we współczesnym dyskursie doktrynalnym, ale także aktach prawnych i dokumentach międzynarodowych. Nadrzędnym dążeniem (celem) Doktoranta było zebranie i przedstawienie w ujednocionej formie koncepcji i znaczeń nadawanych pojęciom solidarności i solidaryzmu oraz ich relacje. Autor uzasadniając wybór przedmiotu badań wskazuje na relatywnie niewielkie miejsce myśli Léona Duguit w literaturze poświęconej tej problematyce i deklaruje intencję uzupełnienia tej luki. Interesująco przedstawia genezę swojego zainteresowania tematem i odnosi się do źródeł inspiracji, które skierowały go na obraną ścieżkę badawczą.

Wymienione główne cele badawcze to „przeprowadzenie dogłębnych studiów w celu prześledzenia ewolucji pojęcia (idei) solidarności, dokonanie analizy powstałych na jej podstawie w XIX wieku francuskich koncepcji solidarystycznych oraz szczegółowe zrekonstruowanie solidarystycznej koncepcji Léona Duguit i wykazanie jej współczesnego znaczenia”. Autor sprecyzował, że, analizując



teoretyczną wizję prawa bohatera dysertacji, stawia sobie za cel wyjaśnienie jej postaw, inspiracji filozoficznych oraz aparatu pojęciowego. Trafnie wskazał, iż cele rozprawy mają zarówno wymiar aktualny, jak aspekt historyczny.

W początkowej części pracy sformułowano szereg twierdzeń wstępnych, których weryfikacja jest przedmiotem pracy, a wśród nich między innymi następujące: „Solidarność można badać jako ideę oraz jako pojęcie”; „Nie ma jednej solidarności. Istnieje pluralizm źródeł i wielość znaczeń solidarności”; „Solidarystyczna wizja państwa Léona Duguit ma znaczenie dla współczesnych rozważań o prawie i państwie”.

Przyjęta kolejność pytań badawczych odpowiada konstrukcji pracy i treści jej poszczególnych rozdziałów, odzwierciedlając przyjęty tok argumentacji. W mojej ocenie z aprobatą należy przyjąć treść twierdzeń wstępnych. Ich sformułowanie w sposób konkretny i jasny świadczy o głęboko przemyślanej analizie badanego zagadnienia i stanowi bardzo dobry punkt wyjścia dla dalszych rozważań.

Kryterium oceny dysertacji jest przede wszystkim konfrontacja zadeklarowanych zamierzeń badawczych z ich realizacją. Wyprzedzając ogólną konkluzję recenzji należy stwierdzić, że Autor w sposób zadawalający postawione cele wypełnił.

### III. Zakres przedmiotowy

Praca składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów oraz podsumowania, nie licząc bibliografii oraz streszczenia, które samo w sobie zawiera istotne informacje o dysertacji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że każdy rozdział (a w rozdziale czwartym, poświęconym dziełu Léona Duguit, także – podrozdział) rozpoczynają uwagi wprowadzające.

Dla porządku dokumentacyjnego warto przedstawić podział materii przyjęty w recenzowanej rozprawie.

Wspomniane już wyżej Wprowadzenie obejmuje uzasadnienie wyboru tematu badań z uwzględnieniem ich aktualności i wagi dla współczesnego prawnictwa.

W rozdziale I Doktorant podejmuje, z powodzeniem, próbę terminologicznego uporządkowania pojęcia solidarności. Po dokonaniu analizy językowej terminu solidarność przedstawia trzy główne historiograficzne podejścia do solidarności, uwzględniając koncepcje Arthura O. Lovejoya, Quentina Skinnera oraz Reinharta Kosselecka. Następnie Autor przedstawia przyjętą przez siebie metodologię i uzasadnia ją, co ma istotne znaczenie wobec ich różnicowania. Kolejny podrozdział poświęcony został terminowi prawniczemu o genezie w prawie



rzymskim. Rozdział pierwszy kończy prezentacja ewolucji zjawiska solidarności w okresie poprzedzającym Wielką Rewolucję Francuską, w jej trakcie oraz w jej następstwie (od solidarności wertykalnej, przez horyzontalną do idei braterstwa). Jakkolwiek rozdział pierwszy robi wrażenie szczególnie heterogenicznego, łączącego liczne odrębne wątki, to jego zawartość jest w pełni uzasadniona. Stanowi potrzebne wprowadzenie do dalszych wywodów, klaryfikując terminologię i genezę omawianych zjawisk i pojęć.

Drugi rozdział, zatytułowany „Od solidarności do solidaryzmu. Ewolucja pojęcia solidarności we Francji (1789-1914)” także rozpoczyna podrozdział poświęcony analizie pojęciowej terminów solidarność i solidaryzm w języku francuskim i polskim.

Następnie Autor proponuje wyodrębnienie trzech okresów rozwoju koncepcji solidarystycznych we Francji w omawianym okresie, wyodrębniając etap „mistyczny”, przejściowy „między mistyką a polityką”, oraz etap „polityczny”. Za cezury przyjmuje kolejno lata 1848 i 1895/96. Rozdział zamyka obszerne omówienie głównych nurtów solidarności i solidaryzmu w XIX-wiecznej Francji. Kolejno omówione zostają dzieła autorów, zakwalifikowanych do nurtów solidarności teologicznej, solidarności socjologicznej, solidarności zrzeszeniowej, solidarności politycznej, solidarności moralno-prawnej, dobrowolnej solidarności moralnej, społecznej solidarności protestanckiej, filozoficznej solidarności społeczno-prawnej, solidarności spółdzielczej, społeczno-etycznej solidarności socjologicznej oraz solidaryzmu, jako nurtu o wyjątkowym rezonansie doktrynalnym i politycznym.

Po dwóch rozdziałach o charakterze wstępnym i niejako wprowadzającym następuje analiza centralnego zagadnienia, ujętego w tytule pracy. Zasadnicze dla dysertacji omówienie podstaw solidarystycznej wizji prawa i państwa w myśli Léona Duguit ma miejsce w rozdziałach trzecim i czwartym, przy czym pierwszy z nich obejmuje sylwetkę, źródła inspiracji, background filozoficzny omawianego myśliciela oraz przyjęte przez niego założenia teoretyczne.

Rozdział czwarty zawiera dokonaną udatnie przez Doktoranta rekonstrukcję solidarystycznej wizji prawa i państwa Léona Duguit. Autor omawia przede wszystkim pojęcie reguły społecznej, jej cechy i moc obowiązującą, rodzaje reguły społecznej (ekonomiczną, moralną i prawną), charakterystykę reguły prawnej, jej genezę i rodzaje, instytucję państwa jako podporządkowanego obiektywnej regule prawnej oraz jego funkcje. Osobne miejsce poświęcone zostało usłudze publicznej jako „wyrazowi przemiany prawa i państwa w koncepcji Léona Duguit”.

Czwarty rozdział wieńczy trzy podrozdziały, podsumowujące krytyczną analizę twórczości Léona Duguit i wskazujące na jej znaczenie zarówno dla jemu współczesnych, jak obecnych rozważań nad prawem i państwem. W pierwszym z





nich Autor podsumowuje oryginalność i odmienność analizowanych koncepcji teoretycznych, nie wahając się zatytułować go „Solidarystyczna rewizja roli państwa i prawa”. Następnie ukazuje dokonania Léona Duguit na tle koncepcji przedstawicieli prawa jemu rówieśnych. Pracę zamyka podrozdział, poświęcony współczesnemu znaczeniu solidarystycznej wizji prawa i państwa Léona Duguit.

Analizując treść dysertacji, zwłaszcza w świetle przedstawionych przez Doktoranta zagadnień badawczych, należy zwrócić szczególną uwagę na sformułowane w końcowej części pracy mocne tezy, poparte przekonującą argumentacją, które jednak nie mogą pozostać bez komentarza.

Autor formułuje twierdzenie, iż solidarystyczna wizja prawa Léona Duguit odrzuca tradycyjne rozumienie prawa. Rozumie przez to sposób postrzegania przez omawianego myśliciela prawa pozytywnego, którego moc wiążąca nie wynika ze sformułowanego nakazu, lecz wyrażenia przez nie „reguły prawnej”. Doktorant ma na myśli koncepcję istoty prawa odmienną od tej, formułowanej przez przedstawicieli pozytywizmu prawniczego, przedstawicieli czystej teorii prawa. Jeśli nawet jest to nurt dominujący, liczni krytycy pozytywizmu wskazują na konieczność postrzegania kontekstu społecznego prawa (m.in. Herbert Hart, nurt socjologii prawa). Byłby zatem Léon Duguit prekursorem idealizacji prawa, widzianego nie jako „chain of authorisation”, ale poszukiwania uzasadnienia norm w owym społecznym kontekście.

Kolejną mocą tezą Autora jest twierdzenie, iż solidarystyczna wizja państwa Léona Duguit odwraca o 180 stopni klasyczny pogląd na państwo i jego rolę. Odnosi się do dominujących wcześniej poglądów o pierwotnym wobec prawa charakterze państwa, wobec którego prawo jest instrumentem realizacji celów. Solidarystyczna koncepcja państwa jako faktu społecznego wskazuje na jego genezę i immanentne prawidłowości funkcjonowania społeczeństwa oraz neguje prawną podmiotowość państwa. Poglądy Léona Duguit, odbiegające zaiste od głównego nurtu myśli o państwie w jego czasach, są w wielu aspektach zbliżone do późniejszych koncepcji socjologii prawa eksponujących celowość prawa (m.in. Gustav Radbruch, Carl Schmitt). Szczególnie widoczny jest służebny w stosunku do realizacji wspólnych wartości charakter konstrukcji prawnej Unii Europejskiej.

Doktorant podsumowuje analizę solidarystycznej koncepcji prawa i państwa Léona Duguit rozważaniami na temat jej znaczenia dla współczesnych poglądów o państwie i prawie. Nawet jeśli niewiele dowodów na bezpośrednią inspirację wizją Léona Duguit we współczesnym prawie konstytucyjnym, a zwłaszcza w orzecznictwie sądów konstytucyjnych, obecność doktryny solidarystycznej jest powszechnie widoczna. Obecna jest w orzeczniczych koncepcjach nie tylko relacji państwo-jednostka w polityce społecznej, ale także pojmowania godności człowieka,



zasady równości czy nawet rządów prawa. Treści doktryny solidarystycznej są przy tym w wielu punktach zbieżne z nauką społeczną kościoła katolickiego, zwłaszcza encykliką *Rerum Novarum* oraz dokumentami soboru watykańskiego drugiego. Nie sposób rozstrzygnąć tego jednoznacznie, na ile zbieżność owa wynika z doświadczeń etapu rozwoju społecznego raczej aniżeli jest efektem inspiracji, jednak nie można tego także wykluczyć. Zjawiskiem o szczególnym nasileniu w ostatnim czasie jest solidarystyczne postrzeganie zagrożeń klimatycznych o zasięgu globalnym.

Jak wyżej wskazano, Autor poruszył wiele inspirujących do dyskusji wątków, składających się na dzieło Léona Duguit. Jednym z nich jest problem granic odpowiedzialności prawnej państwa, który związany jest z koncepcją usługi publicznej. Autor wskazuje na zróżnicowanie podejścia Léona Duguit do odpowiedzialności prawnej państwa w zależności od rodzaju/charakteru jego działalności. Myślę, że warto, by Autor przybliżył szerzej to zagadnienie, zwłaszcza w kontekście przytoczonego na stronie 371 dysertacji stwierdzenia dziekana z Bordeaux, iż „pojęcie usługi publicznej jest bardzo niejasne”.

Byłabym też zobowiązana, gdyby Doktorant zechciał ustosunkować się do faktu, że w późnym okresie twórczości Léon Duguit wprowadził do swojego systemu pojęciowego pojęcie sprawiedliwości, funkcjonujące w połączeniu z solidarnością. Czy zatem, i ewentualnie dlaczego, odszedł od unikania pojęć „metafizycznych”?

#### IV. Metodologia

Podstawowe znaczenie dla realizacji założeń badawczych miało zastosowanie metod właściwych historykowi idei. Co może wydawać się nietypowe w odniesieniu do pracy doktorskiej przygotowanej na Wydziale Prawa, Autor nie stosuje najbardziej typowej dla nauk prawnych metody dogmatycznoprawnej, o czym decyduje materia, będąca przedmiotem analizy naukowej. Zgodnie z deklaracją zawartą w Streszczeniu, Autor korzysta przede wszystkim z metody intuicyjnej, uzupełniając ją krytyczną analizą tekstów źródłowych - dzieł Léona Duguit oraz innych myślicieli politycznych, teoretyków prawa i filozofów, a także analizą poświęconych im opracowań naukowych.

Co zrozumiałe, Doktorant korzystał głównie z tekstów w języku francuskim, posiłkując się także tekstami w językach polskim i angielskim. Dogłębna znajomość języka oryginału, dowiedziona m.in. w cytatach i tłumaczeniach, pozwoliła uzyskać wartościowy efekt pracy analitycznej.

Powyższe uwagi ogólne dotyczą metod badawczych zastosowanych przez Autora. Podkreślić w tym miejscu należy pełną znajomość i świadomość specyfiki



pracy badawczej o charakterze interdyscyplinarnym w dziedzinie historii idei. Autor poświęcił bowiem oddzielny podrozdział pracy zagadnieniu metodologii badań nad solidarnością, przytaczając poglądy na ten temat.

Reasumując, przyjęta koncepcja metodologiczna została przekonująco uzasadniona i poprawnie zastosowana.

## V. Uwagi podsumowujące

1. Dysertacja stanowi pogłębioną analizę problematyki solidarystycznej teorii prawa i państwa Léona Duguit ujętą w szerokim kontekście filozoficznym, historycznym i społecznym. Jak wspomniano na wstępie niniejszej recenzji, dobór tematu oraz sposób realizacji założeń, przy użyciu określonych metod badawczych, należy przyjąć z uznaniem.

Autor wykazuje zdolność ukazania kontekstu istotnego dla analizowanej problematyki, przemian historycznych i społecznych oraz ewolucji myśli politycznej.

2. O warsztacie badawczym Doktoranta świadczy język. Warte podkreślenia jest prezentowanie złożonych zjawisk poprawną polszczyzną, ze starannością składniową i gramatyczną, bez niepotrzebnych neologizmów czy nadmiernie rozbudowanych fraz. Na szczególne uznanie zasługuje zrozumiały i oddający zawartość treściową i ducha oryginału przekład tekstu francuskiego na język polski.

3. Mgr M. Sopiński dokonał autorskiej systematyki pracy, a co za tym idzie zaprezentował swoisty styl prezentacji procesu badawczego i jego pośrednich oraz końcowych rezultatów. Chciałabym odnieść się w tym miejscu do dwóch kwestii. Po pierwsze, wszystkie istotne zagadnienia analizowane w pracy poprzedzają informacje wprowadzające. Pozwala to czytelnikowi na warsztatową i intelektualną weryfikację związków między założeniami, wykorzystywanymi materiałami źródłowymi i prezentowanymi konkluzjami. Przyjęta systematyka pracy, a co za tym idzie zawartość treściowa, stanowią przemyślany wybór Autora dysertacji. Z perspektywy recenzenta i czytelnika zarazem pozwolę sobie na dwie uwagi. Po pierwsze, w związku z bogatą treścią dysertacji na aprobatę zasługuje szczegółowa systematyka pracy – właściwy i klarowny podział na podrozdziały dla lepszego wyodrębnienia poszczególnych zagadnień.

Druga uwaga dotyczy zakończenia dysertacji. O ile dysertację kończy efektowne acz mało treściwe Podsumowanie, najważniejsze konkluzje dysertacji znajdujemy w jej trzech ostatnich podrozdziałach (4.6, 4.7, 4.8). Dwa pierwsze z nich, zapowiadając kluczowe treści, pozostawiają pewien niedosyt za względu na ich



skrótowość. Natomiast ostatni, zatytułowany „Współczesne znaczenie solidarystycznej wizji prawa i państwa Léona Duguit”, zasługuje na szczególną aprobatę. Autor udanie udowodnił sens i wartość podjęcia w dzisiejszej rzeczywistości zadania badawczego, polegającego na rekonstrukcji koncepcji Léona Duguit, wykazując jej inspirujący charakter, między innymi poprzez przyjęcie założeń teoretycznych idących w przeciwnym kierunku niż dominująca współcześnie wizja prawa i państwa.

Jakkolwiek nie odnotowuję niedosytu w przedmiocie rozbudowania i poparcia poszerzoną argumentacją wymienionych w streszczeniu „twierdzeń wstępnych”, poddaję pod rozwagę Autora możliwość nawiązania do nich w końcowym fragmencie dysertacji.

4. Odnosząc się do sposobu prezentacji badań przez mgr. M. Sopińskiego pragnę podkreślić, że dysponuje On bogatym warsztatem, potwierdzonym sposobem analizy tekstów źródłowych oraz opracowań doktrynalnych. Doktorant nie ogranicza się do odtwórczego opisu tekstów, lecz dostrzega niuanse poglądów, umiejętnie wywodząc najistotniejsze wątki i formułując konkluzje. Podsumowuje, a niekiedy polemizuje, przedstawiając własne refleksje na określony temat.

Z uznaniem przyjmuję zwłaszcza fragmenty odnoszące się do krytycznej prezentacji wizji prawa i państwa Léona Duguit. Zwłaszcza w nich widać nie tylko znajomość problematyki, ale także zaangażowanie Doktoranta w analizę oraz samodzielną ocenę badanych poglądów. Podkreślenia wymaga bogata literatura francuskojęzyczna (a także wyczerpująco przedstawiona uboższa ilościowo literatura polska i w języku angielskim), prezentowana – często z komentarzem – w licznych przypisach, a w sposób usystematyzowany i przejrzysty ujęta w bibliografii.

Z aprobatą należy przyjąć, iż w sytuacjach, w których przedstawianie jakiejś problematyki wykracza poza ścisłe ramy dysertacji, Doktorant uważa za zasadne poczynienie uwag zarysowujących/wprowadzających do tematu. Podobnie wysoko można ocenić liczne uwagi o charakterze systematyzującym czy metodologicznym.

5. Szeroki zakres omawianego problemu, dotąd jedynie fragmentarycznie obecnego w polskiej literaturze oraz dojrzałość badawcza Doktoranta potwierdzona w dysertacji skłaniają do refleksji, iż warto podjąć staranie o jej publikację.





Konkluzja:

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr. Michała Sopińskiego pt. *Solidarystyczna wizja prawa i państwa w myśli Léona Duguit* w pełni odpowiada wymogom określonym w art. 13 ust. 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki. Wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów postępowania w celu nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

Jestem przekonana, że dysertacja zasługuje na skierowanie wniosku o nadanie magistrowi Michałowi Sopińskiemu dyplomu doktora z wyróżnieniem.



*Ewa Popławska*

Warszawa, 22.03.2022 r.

